

KS. ŁUKASZ LIBOWSKI

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

KS. PIOTR WILK

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II

**RYSZARDA ZE ŚWIĘTEGO WIKTORA
POCZET CESARZY RZYMSKICH
OD TRAJANA DO KONSTANTYNA WIELKIEGO,
CZYLI PRZEKŁAD KSIĘGI SIÓDMEJ
Z PIERWSZEJ CZĘŚCI JEGO *LIBRI EXCEPTIONUM***

Słowa kluczowe: wiktoryni, Ryszard ze Świętego Wiktora, *Liber exceptionum*, historiografia, cesarze rzymscy, Hugon z Floriacum

Oto trafia do polskiego odbiorcy przekład drugiej części *Pocztu cesarzy rzymskich*, opracowanego przez Ryszarda ze Świętego Wiktora¹. W tekście tym, stanowiącym księgę siódmą pierwszej części Ryszardowego *Libri exceptionum*, będącą bezpośrednią kontynuacją dostępnej już w języku polskim księgi szóstej tejże samej części odnośnego dzieła², przedstawione zostały sylwetki kolejnych władców Imperium Rzymskiego, począwszy od Trajana, a skończywszy na Konstantynie Wielkim.

Ponieważ jak najbardziej aktualne jest to, co we wstępie do pierwszej części *Pocztu cesarzy rzymskich* powiedziano o samym jego autorze, jak i o *Księdze wypisów* oraz o części historiograficznej tejże *Księgi*, nie pozostaje nic innego, jak odesłać tam czytelnika chcącego zdobyć podstawową wiedzę w tym zakresie. Tam też – nadmienmy – znaleźć można wykaz wybranej literatury, która może być przydatna i użyteczna w dalszych pogłębionych studiach wiktoryńskich, specjalnie w prowadzeniu refleksji nad fenomenem dziejopisarstwa uprawiane-

¹ Tekst łac. Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum* (seria: *Textes Philosophiques du Moyen Age*, t. 5), J. Chatillon (wyd.), Paris 1958.

² Ł. Libowski, P. Wilk, *Ryszarda ze Świętego Wiktora „Poczet cesarzy rzymskich od Oktawiana do Trajana”, czyli przekład księgi szóstej z pierwszej części jego „Libri exceptionum”*, *Łódzkie Studia Teologiczne* 30 (2021) 1, 63–83.

go przez spadkobierców i kontynuatorów intelektualnego dziedzictwa Hugona ze Świętego Wiktora³. Zarazem wypada jednak dodać do rzeczzonego dostępnego już wprowadzenia, opatrując je zwięzłym komentarzem, jedno ważne stwierdzenie. Mianowicie, tekst swojego *Pocztu cesarzy rzymskich* skomponował Ryszard, opierając się na *Historii kościelnej* Hugona Floriaceńskiego⁴.

O owym Hugonie Floriaceńskim wiemy bardzo niewiele⁵. Nie znamy ani daty, ani miejscowości jego urodzin; badacze przypuszczają, że pochodził z Normandii, z półwyspu Cotentin. Zmarł natomiast ok. 1120 r. – uważa się, że na pewno nie przed 1118 r. i nie później niż w 1135 r. – w Saint-Benoît-sur-Loire. Był mnichem benedyktyńskim, który – ponieważ jak każdy syn św. Benedykta złożył ślub *stabilitatis loci* – cały swój żywot spędził w jednym miejscu, tj. w opactwie Floriacum⁶ słynnym w całej Europie Zachodniej, jako że stanowiło ono w średniowieczu ważny ośrodek religijny i kulturalny, mieszczącym się właśnie w Saint-Benoît-sur-Loire. Zachowało się kilka dzieł Hugona, z których pochodzą wszystkie informacje, jakie na dzień dzisiejszy o nim mamy. Z jednej strony, sporządzone przezeń utwory, z drugiej zaś, dedykacje tych utworów pozwalają stwierdzić, że był on związany z rodziną Wilhelma Zdobywcy oraz że mocno interesował się sporem o inwestyturę.

Opus, ze względu na które Hugon Floriaceński jest tu przywoływany, a zatem dzieło *Historia ecclesiastica* albo *Gesta Romanorum imperatorum* – po polsku *Historia kościelna*⁷ – poświęcił on Adeli z Blois, córce Wilhelma Zdobywcy i siostrze

---

³ Tamże.

⁴ Łac. *Hugo Floriacensis* (przydomek ten utworzony zastał od nazwy miejscowości, w której autor ów żył i tworzył – *Floriacum*), *Hugo a Sancta Maria*, *Hugo de Sancta Maria* (tak z kolei nazywany jest nasz autor w nawiązaniu do tytułu kościoła, w którym został ochrzczony), ang. *Hugh of Fleury*, fr. *Hugues de Fleury*, niem. *Hugo von Fleury*.

⁵ O Hugonie Floriaceńskim zob. np. F. Mersman, *Hugh of Fleury*, w: *The Catholic Encyclopedia*, t. 7, New York 1910, <https://www.newadvent.org/cathen/07519b.htm> (dostęp: 18.12.2020); F. van Liere, *Hugo van Fleury's Geschiedbeschouwing in zijn politieke tractaat De Regia Potestate et Sacerdotali Dignitate*, „Groniek” 110 (1990), 25–34; P. Bourgain, *Hugo von Fleury (H. v. S. Maria)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 5, Munich 1991, 171; A. Becker, *Hugo (auch H. v. S. Maria), Mönch in Fleury-sur-Loire*, w: *Lexikon für Theologie und Kirche*, red. W. Kasper, t. 5, Freiburg 1996, k. 514; P. Healy, *The Chronicle of Hugh of Flavigny: Reform and the Investiture Contest in the Late Eleventh Century* (seria: *Church, Faith and Culture in the Medieval West*), Routledge 2006; *Hugh of Fleury*, w: *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History (1050–1200)*, red. D. Thomas, A. Mallett, t. 3 (seria: *The History of Christian-Muslim Relations*, t. 15), Leiden 2011, 341–350.

⁶ Fr. *Abbaye de Fleury*, ang. *The Fleury abbey*. Na temat opactwa Floriacum zob. np. G. Chennesseau, *L'abbaye de Fleury à Saint-Benoît-sur-Loire*, Paris 1933; A. Vonier, *Abbey of Fleury*, w: *The Catholic Encyclopedia*, t. 6, New York 1909, <http://www.newadvent.org/cathen/06102c.htm> (dostęp: 8.01.2021); K. von Schrödl, *Fleury*, tłum. F.S., w: *Encyklopedia kościelna*, red. M. Nowodworski, t. 5, Warszawa 1874, https://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_Ko%C5%9Bcielna/Fleury_opactwo (dostęp: 8.01.2021); A. Vidier, *L'Historiographie à Saint-Benoît-sur-Loire et les miracles de Saint Benoît*, Paris 1965.

⁷ Tekst łac. Hugo van Fleury, *Historia ecclesiastica, editio altera: Kritische teksteditie*, L.M. de Ruiter (wyd.), Groningen 2016.

Henryka I, króla Anglii⁸, oraz biskupowi Ivo z Chartres⁹, którzy przyczynili się do rozstrzygnięcia sporu, jaki w swoim czasie gorzał między władzą świecką a duchowną. Dzieło to napisał Hugon w 1109 r. Tworzyły je wówczas cztery księgi, przedstawiające sylwetki cesarzy, a potem także papieży, od czasu Augusta aż do 814 r., czyli do roku śmierci Karola Wielkiego. W roku następnym, a więc w 1110 r., Hugon swoją pracę, mającą charakter kompendium, poważnie przeredagował. Lepiej uporządkował wtedy pomieszczony w niej materiał historiograficzny, nieco z niego wyłączając i zarazem wprowadzając do tekstu nowe adnotacje, zwłaszcza natury teologicznej. Dopisał także wówczas do swojego opracowania historię lat 814–855; nadmienmy, że w 855 r. Lotar I, podzieliwszy państwo między swoich synów, wstąpił do klasztoru benedyktyńskiego w Prüm, w którym sześć dni później zmarł. Zrezygnował ponadto Hugon z wcześniejszego czterorakiego podziału swojej pracy, ujmując ją w sześć tomów.

Od tej to więc *Historiae ecclesiasticae* zależy Ryszard w swoim *Poczcie cesarzy rzymskich*. Jak bardzo, przedstawia to zamieszczona poniżej tabela. Porównując, wpisano w nią cztery wybrane fragmenty tekstu drukowanego w przekładzie na następujących stronach, tj. dłuższy fragment tekstu początkowy, dwa lapidarne wyimki ze środka tekstu oraz jeden jeszcze, znów dłuższy wyjątek z partii końcowego tekstu, wraz z paralelnymi względem nich miejscami Hugonowej *Historii kościelnej*. W lewej kolumnie tabeli mamy dzieło Hugona Floriaceńskiego, w prawej kolumnie natomiast Ryszardowy *Poczet cesarzy rzymskich*. Słowa wspólne obu tych tekstów pogrubiono, słowa zaś literalnie różniące się od siebie, choć w obu przypadkach będące nośnikami tego samego sensu, także zaznaczono pogrubieniem, jednocześnie je pochylając; przy czym – gwoli ścisłości odnotujmy – różnic zarówno ortograficznych, jak interpunkcyjnych, przydanych jednemu, jak i drugiemu tekstowi przez edytora, a nie autora, nie brano pod uwagę.

⁸ Zob. tamże, *Epistola ad Adalam*, 4–7; Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum...*, zob. także: K.A. Lo Prete, *Adela of Blois. Countess and Lord (c. 1067–1137)*, Dublin 2007.

⁹ Zob. *Epistola ad Ivonem*, w: Hugo van Fleury, *Historia Ecclesiastica...*, 3; zob. także: L.K. Barker, *Ivo of Chartres and the Anglo-Norman cultural tradition*, w: *Proceedings of the Battle Conference 1990* (seria: *Anglo-Norman Studies*, t. 13), red. M. Chibnall, Woodbridge 1991, 15–33.

<p>Hugo Floriacensis <i>Historia ecclesiastica</i>, liber IV¹⁰</p>	<p>Richardus de Sancto Victore <i>Liber exceptionum</i>, pars I, liber VII¹¹</p>
<p>[Versus 94–138]</p> <p>TRAIANUS igitur genere Hispanus, Romanum imperium Nerva tradente suscipiens, imperavit annis decem et novem et mensibus sex. Hic apud Agripinam Gallie urbem insignia imperii suscepit. Moxque Germaniam trans Renum sibi subegit, et trans Danubium gentes multas superavit. Barbaras etiam nationes trans Euphraten et Tygrin sitas <i>redegit in provincias</i>. Denique Seleutiam et Babiloniam occupavit, et usque ad Indie fines post magnum Alexandrum accessit. Hic etiam fuit liberalis in amicos, habens in re militari diligentiam, in civilibus lenitatem et in sublevandis civitatibus largitionem. Eratque ei domi sanctitas et in armis fortitudo, et utrobique prudentia. Denique prostrato et debilitato statu Romano, in remedium malorum credebatur divinitus datus. Huius temporibus Iohannes apostolus, qui quasi unus de paradysi fluminibus verba sancti evangelii in toto terrarum orbe diffudit, cum esset annorum nonaginta novem, sciens sibi ultimum diem vite imminere, presentibus suis discipulis premissa oratione ad Deum, descendit in defosum sepulture sue locum, et ita a dolore mortis extraneus <i>migravit ad Dominum</i>. Traiani preterea tempore tercius in christianos <i>persecutionis</i> impetus <i>ebullivit</i>. Unde Clemens papa Romanus in mare precipitatus est, ubi in templo sibi divinitus preparato manibus angelicis decenter meruit tumulari. Tunc etiam Symon, filius Cleophe discipuli Christi, Hierosolimorum episcopus crucifixus est pro nomine eius. Ignatius quoque Antiochenus episcopus, Romam adductus et bestiis traditus, suscepit martyrium. Sed et Alexander papa Romanus martyrio coronatus est, et plures per alias circumquaque provincias christiani.</p>	<p>[Capitulum I]</p> <p>Trajanus igitur, genere Hispanus, apud Agripinam urbem insignia imperii suscepit. Moxque Germaniam et trans Danubium gentes multas superavit et nationes trans Tigrim et Euphraten in provincias redegit, et usque ad Indie fines post Alexandrum Magnum accessit. Erat ei domi sanctitas et in armis fortitudo. Huius temporibus Iohannes apostolus requievit. Traiani preterea temporibus ebulliente persecutione, Clemens papa in mare precipitatus est, Symon filius Cleophe crucifixus, Ignatius bestiis traditus et papa Alexander martyrio coronatus. Verum Plinius secundus, orator et historiographus, scripsit imperatori preter confessionem Christi et honesta conventicula Christianos nichil contrarium Romanis legibus facere. Moxque Dei nutu Cesar temperavit edictum. Trajanus denique apud Seleuciam, Ysaurie urbem, profluvio ventris extinctus est.</p>

¹⁰ Tekst za: *Hugo van Fleury: Historia ecclesiastica...*

¹¹ Tekst za: *Richard de Saint-Victor. Liber exceptionum...*

<p>Veruntamen persecutione feruente Plinius Secundus, orator et historiographus, qui inter ceteros iudices presidatum administrabat, multitudine peremptorum permotus scripsit imperatori, christianos preter confessionem Christi et honesta conventicula nichil contrarium Romanis legibus facere. Moxque Dei nutu rescriptis lenioribus cesar temperavit edictum. In illis preterea diebus apud Alexandriam Iustus sacerdotio fungebatur. Traianus vero apud Seleuciam Isaurie urbem profluvio ventris extinctus est. Vixit autem annis LX quatuor. Huius etiam exusti corporis cyneres Romam delati et in foro Traiani sub marmorea columna conditi referuntur.</p>	
<p>[Versus 315–317]</p> <p>AELIUS PERTINAX senex, a senatu imperator creatus, imperavit sex tantummodo <i>mensibus</i>. Quibus vix expletis, Iuliani iuris periti scelere in palatio cesus est.</p>	<p>[Capitulum VI]</p> <p>Elius Pertinax, a senatu imperator creatus, imperavit mensibus sex; quibus vix expletis Juliani jurisperiti scelere in palatio interfectus est.</p>
<p>[Versus 419–429]</p> <p>ALEXANDER MAMEAS senatus et militum voluntate <i>imperator creatus</i> imperavit annis XIII. Hic in Persas expeditione commota Xerxen eorum regem maximo bello victor oppressit. Huius imperatoris mater, Mamea christiana, Origenem presbiterum ab Antiochia evocatum audire curavit. His tamen temporibus inclyti martyres Christi Tyburcius et cum beata virgine Cecilia Rome martyrizati sunt. Hac etiam tempestate apud Antiochiam Philetus episcopus residebat. Porro Aurelius Alexander apud Magontiacum a Maximo Iulio tyranno interfectus est.</p>	<p>[Capitulum XII]</p> <p>Alexander Mammeas, senatus et militum voluntate imperium adeptus, in Persas expeditione commota, Xerxem eorum regem victor oppressit. Huius mater Mameas christiana Origenem audire curavit. His quoque temporibus, Tyburtius et Valerianus, cum Cecilia virgine, Rome martyrizati sunt. Porro Alexander apud Magontiacum a Maximo Iulio interfectus est.</p>

[Versus 587–638]

VALERIANVS, ab exercitu in Rethia *creatus imperator* anno ab incarnatione Domini CCXL octavo, imperavit annis XV. Eodem tamen anno Rome *a senatu Galienus cesar est constitutus*. Porro Valerianus ita primum sanctos venerabatur, ut domus eius Dei esse ecclesia crederetur. Sed depravatus postmodum per quendam magum *cepit detestari fidem christianorum*, ita ut eos quos ante ducebat venerandos iuberet interfici, sicut qui adversarentur magicis artibus quibus se devoverat. Octavus denique a Nerone adigi per tormenta christianos ad ydolatriam iussit. Qua fervente persecutione passus est beatus Cyprianus apud Carthaginem, eodem die quo Rome papa Cornelius, sed non eodem anno. Verum Cornelio Romane urbis episcopo Lucius successit, et Lutio Stephanus, et Stephano Xystus, cuius fuit archidiaconus sanctus martyr Laurentius. Porro Valerianus persecutionis huius non est diu impunitate gavisus. Nam postquam christianos affligi et interfici iussit, subito per totum Romanum imperium turbationum fragor increpuit, et solute undique **barbare gentes laxatis habenis omnes Romanorum fines ingrediuntur**. Grecia quippe simul et Macedonia, necnon et Pontus et Asya Gothorum invasione pervaduntur. Germani denique Alpibus et Italia penetrata **Ravennam usque perveniunt**. Alamanni quoque Gallias ingrediuntur. Quadi et Sarmate Pannoniam depopulantur. Parthi Mesopotamiam auferunt. Postumus in Gallia tyrannidem invasit, quam et per *annos decem* tenuit. Postea vero suorum seditione militum peremptus est. Ad extremum autem ipse Valerianus Dei presidio destitutus, a rege Persarum Sapore captus ignominiosa apud eum servitute consenuit, et donec vixit hanc infamis offitii penam semper tulit, ut acclinis humi *regem ascensurum in equum non manu sed dorso attolleret*. At Galienus, tam claro Dei *territus iudicio*, postquam *rerum summam*

[Capitulum XVIII]

Valerianus ab exercitu in Rethia *imperator creatus* est. *Assumpsit* autem Galienum quemdam nomine *in consortem imperii*. Porro Valerianus ita primum sanctos Dei venerabatur, ut domus ejus Dei esse ecclesia crederetur. Sed depravatus postmodum per quendam magum, *fidem christianorum detestari cepit*. Octavus denique a Nerone adigi per tormenta Christianos ad idolatriam iussit. Verum persecutionis huius non est diu impunitate gavisus. Nam postquam Christianos interfici iussit, subito solute barbare gentes, laxatis habenis, Romanorum fines ingrediuntur. Grecia et Macedonia, Pontus et Asya Gothorum invasione pervaduntur. Germani Ravennam usque perveniunt, Alamanni Gallias ingrediuntur, Quadi et Sarmate Pannoniam depopulantur, Parthi Mesopotamiam auferunt. Postumus in Gallia tyrannidem invasit, quam *decem annos* tenuit, sed postea vero suorum seditione militum peremptus est. Ad extremum vero Valerianus, a rege Persarum Sapore captus, donec vixit hanc infamis offitii penam tulit, ut acclinis humi, *non manu sed dorso regem ascensurum in equum* attolleret. At Galienus, tam claro Dei *juditio* *territus*, *solus rerum summam* assecutus, lenius agere cepit et pacem ecclesiis condonavit. Stاتمque ira Dei in misericordiam versa est, et Emilianus tyrannus apud Magunciacum, cum res novas moliretur, occisus est, et Marius qui in Galliis post mortem Postumi *imperium invaserat*, interfectus est, et Victorinus, Cesar a Gallis creates, *oppressus est*. In Oriente quoque per Odenatum victi Perse, et defensa Syria, et recepta est Mesopotamia. Denique Galienus imperator, Claudio succedente, defunctus est.

solus optinuit **lenius** ac moderatius **agere cepit, et pacem ecclesiis condonavit. Statimque ira Dei in misericordiam versa est et Emilianus tyrannus apud Magontiacum, cum res novas moliretur, occisus est. Marius** quoque, **qui in Gallis post mortem Postumi invaserat imperium,** continuo **interfectus est. Sed et Victorinus, cesar a Gallis creatus,** post paululum **est oppressus. In Oriente etiam per Odenatum** quendam **victi Perse et repressi, defensivaque Syria et recepta est Mesopotamia.** Porro per idem tempus Antiochenam sedem obtinebat Demetrianus, et Hierosolimitanum sacerdotium post Mazabanem suscepit Himeus. Apud Alexandriam vero duodecimo anno imperii Galieni Dionisius, patrum nobilissimus, cuius supra meminimus, quievit in pace, et successit ei Maximus. **Denique Galienus imperator Claudio succedente defunctus est.** Regnavit autem cum Valeriano annis VII et solus annis octo. Vixit annis quinquaginta.

Porównując zestawione cytaty – przy założeniu, że to, co uchwytuje sporządzona tabela, odzwierciedla czy unaocznia właściwość całego interesującego nas tekstu – dochodzimy do wniosku, iż Ryszard utwór ten, tę część swojego *Libri exceptionum*, spisał właściwie z *Historii kościelnej* Hugona Floriaceńskiego, iż cała opowieść Ryszardowa o cesarzach rzymskich przejęta została z *Historiae ecclesiasticae* Hugonowej. W taki jednakże sposób Ryszard przepracował narrację prowadzoną przez benedyktyna, że zasadniczo skrócił ją, w przypadku ustępów dłuższych nawet dość znacznie, raz po raz wprowadzając do tekstu nieznaczne zmiany¹².

¹² Odnotujmy na marginesie, że w średniowieczu pojęcie plagiatu w jego obecnym rozumieniu najzwyczajniej nie funkcjonowało (zob. np. G. Constable, *Forgery and Plagiarism in the Middle Ages*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde” 29 [1983], 1–41; S. McGill, *Plagiarism in Latin Literature*, Cambridge 2012). Przepisywać można było wówczas do woli – i często rzeczywiście rozmaite teksty kopiowano, z rzadka tylko je cytując; co ciekawe: „nawet znaczące zapożyczenia uznawane były [wtedy; przyp. Ł.L.] za przejaw erudycji lub zdolności imitatorskich plagiatora” (R. Sawa, *Plagiat*, w: *Encyklopedia katolicka*, red. E. Gigilewicz, t. 15, Lublin 2011, k. 786). Formułując odpowiedź na pytanie, czy Piotra Lombarda uważać można za autora, Bonawentura w komentarzu do jego *Sentencji* powiada tak – te jego słowa dobitnie pokazują, iż w pojęciu średniowiecznych komponowanie jakiegokolwiek tekstu w sposób nieodzowny wiązało się z przepisywaniem ksiąg: „Ktoś [...] pisze (przepisuje) rzeczy cudze, nic nie dodając i nie zmieniając; ów nazywa się słusznie skrybą (kopistą). Ktoś pisze (przepisuje) rzeczy cudze, dodając coś do nich, lecz nie od siebie, i ów zwie się kompilatorem. Ktoś innym [...] pisze rzeczy cudze i własne, lecz cudze jako ważniejsze, swoje zaś dodaje dla większej jasności, i ów zwie się komentatorem, nie autorem. Ktoś wreszcie pisze zarówno coś od siebie, jak i rzeczy cudze, lecz swoje jako główne, cudze zaś dołączone dla potwier-

Zmiany te byłyby trojakiemu rodzaju. Po pierwsze i przede wszystkim mamy tu inwersje: *Euphraten et Tygrin – Tigrim et Euphraten; redegit in provintias – in provintias redegit; magnum Alexandrum – Alexandrum Magnum; Alexander papa – papa Alexander; sex mensibus – mensibus sex; virgine Cecilia – Cecilia virgine; creatus imperator – imperator creates; cepit detestari fidem christianorum – fidem christianorum detestari cepit; annos decem – decem annos; regem ascensurum in equum non manu sed dorso – non manu sed dorso regem ascensurum in equum; territus iuditio, rerum summam solus – iuditio territus, solus rerum summam; invaserat imperium – imperium invaserat; est oppressus – oppressus est.*

Po drugie, bywa, że Ryszard wprowadza do przepisywanego od Hugona tekstu słowa od siebie. Zazwyczaj są to słowa niewnoszące nowych danych, tylko nadające jego tekstowi spójność, czyniące go zwartym; są to słowa, takie jak: *et, verum, denique, quoque, autem, sed* czy *vero*. Dwukrotnie w przytoczonych w tabeli fragmentach, dodając słowa od siebie, wzbogaca jednak Ryszard tekst swojego *Pocztu cesarzy rzymskich* o informacje, których nie ma u Hugona Floriaceńskiego. Wzmiankując męczeństwo św. Cecylii, wprowadza do tekstu imię Waleriana (*Valerianus*); tym samym więc w świetle jego narracji Cecylia ponosi śmierć razem ze swoim mężem, Walerianem, szlachetnie urodzonym poganinem, którego – jak wiemy – nie tylko przekonała do uszanowania złożonego przez siebie ślubu czystości, ale którego doprowadziła także do wiary w Jezusa Chrystusa i przyjęcia chrztu¹³, oraz razem z bratem Waleriana, Tyburcjuszem, również nawróconym na chrześcijaństwo. Ponadto w rozdziale XVIII pisząc o cesarzu Publiusz Licyniuszu Walerianie (ur. 193–200, zm. po 262; cesarz w latach 253–260), że przybrał sobie na współrządcę Galiena, dopowiada w dwu słowach, z jakiego, jak się wydaje, powodu: *quemdam nomine*. Wreszcie, po trzecie, czego *notabene* łatwo się domyślić, w niektórych miejscach Ryszard stosuje rozmaite wyrażenia synonimiczne względem sformułowań Hugona: *cesus est – interfectus est; migravit ad Dominum – requievit; imperator creatus – imperium adeptus; Traiani tempore persecutionis impetus ebullivit – Traiani temporibus ebulliente persecutione; creatus imperator – imperator creatus est; a senatu Galienus cesar est constitutus – assumpsit Galienum in consortem imperii.*

---

dzenia własnych, i ten powinien być nazywany autorem” (Bonaventura, *Commentaria in „Quatuor Libros Sententiarum”*, tłum. W. Pawlak – cyt. za: W. Pawlak, „O pewnym sposobie naszych literatów, że przy niewielkim czytaniu mogą się łatwo wielkimi erudytami pokazać”. *Kompendia jako źródło erudycji humanistycznej*, w: *Staropolskie kompendia wiedzy*, red. M. Dacka-Górczyńska, J. Partyka, Warszawa 2009, 47–48). Szukając kategorii, która przystawałaby dobrze do zjawiska średniowiecznych inkluzji tekstowych, sięgnąć można po pojęcie intratekstualności. Alain de Libéra definiuje bowiem intratekstualność, jak następuje: to „[...] przyswojenie, przywłaszczenie, powtórne użycie [...] cudzego słowa [...]” (A. de Libéra, *Od lektury do parafrazy: uwagi o cytacie w średniowieczu*, tłum. W. Maczkowski, „Pamiętnik Literacki” 79 [1988] 2, 341).

¹³ Zob. np. J. de Voragine, *Legenda na dzień św. Cecylii [w wyborze] – 22 listopada*, w: tenże, *Złota legenda (wybór)*, tłum. J. Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem, przypisami i posłowiem opatrzył M. Plezia, Warszawa 2000, 537–541.

W związku z powyższą konstatacją trzeba by spytać, czy cytując fragmenty z Hugona Floriaceńskiego, Ryszard przydaje im jakieś nowe, oryginalne znaczenie¹⁴? Należałoby zatem spytać o „[...] nowy sposób istnienia starego tekstu, ale jako części nowego, który go pochłoniął”¹⁵, i ów ewentualny nowy, Ryszardowy, sposób istnienia tekstu Hugonowego wypadałoby przynajmniej spróbować scharakteryzować. Jednakże choćby tylko względnie satysfakcjonujące rozpatrzenie tego zagadnienia, wymagające poważniejszych analiz i dociekań, przekracza ramy niniejszego wprowadzenia do lektury drukowanego niżej przekładu.

Ryszard ze Świętego Wiktora

POCZET CESARZY RZYMSKICH OD TRAJANA DO KONSTANTYNA WIELKIEGO *LIBER EXCEPTIONUM* – CZĘŚĆ PIERWSZA – KSIĘGA SIÓDMA¹⁶

W księdze siódmej opowiada się o cesarzach, poczynawszy od Trajana, a skończywszy na Konstantynie Wielkim. Na księgę tę składają się XXIII rozdziały:

- I. O Trajanie
- II. O Eliuszu Hadrianie
- III. O Antoniuszu Piusie
- IV. O Marku Aureliuszu Antoniuszu
- V. O Aureliuszu Kommodusie
- VI. O Heliuszu Pertynaksie
- VII. O Julianie
- VIII. O Sewerze
- IX. O Aureliuszu Antoniuszu Basianusie
- X. O Marku Makrynusie
- XI. O Marku Aureliuszu
- XII. O Aleksandrze Mammejuszu
- XIII. O Juliuszu Wielkim

¹⁴ Por. J.M. Ruszar, *Cywilizacja rzymska w twórczości Zbigniewa Herberta*, Warszawa 2013 (mps – dostępny online: http://naukairozwoj.uksw.edu.pl/sites/default/files/01%20J%20M%20Ruszar%20Cywilizacja%20rzymska%20pdf%20dla%20UKSW_2.pdf [dostęp: 08.01.2021]), 129 i n.

¹⁵ Tamże, 130.

¹⁶ Tekst oryginalny: Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum...*, 168–175.

- XIV. O Gordianie
- XV. O Filipie i jego synu
- XVI. O Decjuszu
- XVII. O Gallusie Hostylianie
- XVIII. O Walerianie i Galenie
- XIX. O Klaudiuszu
- XX. O Aurelianie
- XXI. O Probusie
- XXII. O Karusie Narbońskim
- XXIII. O Dioklecjanie i Maksymianie¹⁷

Rozdział I. O Trajanie

Trajan, rodem z Hiszpanii, insygnia władzy otrzymał w mieście Agryppina¹⁸. Wkrótce potem podbił Germanów¹⁹ oraz liczne ludy zza Dunaju²⁰; a także ponownie włączył do prowincji rzymskich ludy zza Tygrysu i Eufratu²¹ i jako pierwszy po Aleksandrze Wielkim dotarł aż do granic Indii. Pod jego rządami w państwie nastąpił ład, a wojsko dzielnie wojowało²².

Za jego czasów snem wiecznym spoczął Jan Apostoł²³. Za panowania Trajana ponadto, w trakcie prześladowań, zatopiony w morzu został papież Klemens²⁴, Szymon, syna Kleofasa, został ukrzyżowany²⁵, Ignacego rzucono na pożarcie bestiom²⁶, a papież Aleksander osiągnął koronę męczeństwa²⁷. Pliniusz Młodszy natomiast, mówca i historyk, opisał w liście do cesarza wiarę w Chrystusa i czcigodne zgromadzenia chrześcijan, stwierdzając, że nie czynią oni niczego wbrew prawom rzymskim²⁸. I niebawem, zrządzeniem Bożym, cesarz edykt swój złągodził.

---

¹⁷ Odnosnie do tłumaczenia imion, a także nazw własnych zob. ciekawe uwagi poczynione przez E. Tabakowską, *Świat przedstawiony, czyli „who is who” (i „what is what”)*, w: *taż, Tłumacząc się z tłumaczenia*, Kraków 2009, 46–64.

¹⁸ Współcześnie Kolonia w Niemczech. W starożytności teren ten był nazywany Colonia Claudia Ara Arrippinensium.

¹⁹ Trajan był namiestnikiem prowincji Germania.

²⁰ W czasie swego panowania Trajan podbił Daków, w wyniku czego powstała nowa prowincja Dacja.

²¹ Z zajętych terenów na Wschodzie utworzono nową prowincję Arabię.

²² Proponowany tu podział tekstu na akapity pochodzi od tłumaczy.

²³ Jan jako jedyny z apostołów umarł śmiercią naturalną, jak podaje tradycja, na wyspie Patmos.

²⁴ Papież Klemens I sprawował urząd w latach 91–97. Według tradycji z IV w. został wrzucony do Morza Czarnego z kotwicą u szyi.

²⁵ Wedle tradycji Szymon był synem Kleofasa (zob. Łk 24, 18), który miał być bratem św. Józefa.

²⁶ Ignacy z Antiochii, uczeń św. Piotra, zginął ok. 107 r. śmiercią męczeńską. Pozostawił po sobie siedem listów.

²⁷ Aleksander I pełnił urząd papieski w latach 109–116. Według tradycji miał zostać ścięty w 116 r.

²⁸ Pliniusz Młodszy (ok. 61–113), prawnik i pisarz rzymski. W jednym ze swych listów do Trajana opisuje gminę chrześcijańską.

W końcu, w Seleucji²⁹, mieście położonym w Izaurii³⁰, wyczerpany rozwolnieniem³¹, Trajan zmarł.

Rozdział II. O Eliuszu Hadrianie

Eliusz Hadrian, przejąwszy władzę, rządził 21 lat. Był on muzykiem, matematykiem, malarzem i brązownikiem, a przy tym człekiem błyskotliwym, który nadzwyczaj był skory – czy to żartując, czy też będąc poważnym, czy złośliwym – zaczepiać tudzież ripostować.

On to, uświadomiony przez Kwadratusa³² i Arystydesa³³, napisał do Minucjusza, prokonsula Azji, list, w którym zarządził, że nie wolno nikomu skazywać chrześcijan bez słusznej przyczyny i bez dochodzenia³⁴. Potem – krwawo i ostatecznie – ujarzmił Judejczyków, wyniszczających wówczas swoją prowincję, Palestynę, po czym odbudował Jerozolimę i nazwał ją od swego imienia Elią³⁵. Staraniom Hadriana zawdzięczamy, że święte miejsca męki i zmartwychwstania Pańskiego, dawniej leżące poza miastem, okala obecnie północny mur miejski. Następnie Eliusz Hadrian rozkazał, aby żaden Żyd nie wkraczał do Jerozolimy, zezwoliwszy na wejście do niej wyłącznie chrześcijanom.

Rozkwitł w owym czasie Akwila, retor i tłumacz³⁶.

---

²⁹ Łac. *Seleucia*. Informacja najprawdopodobniej błędna, ponieważ Trajan zmarł w Selinusie, leżącym w Izaurii, choć w krainie tej istniała także jedna z Seleucji – w świecie starożytnym Seleucji było kilkanaście; Seleucja Izauryjska i Selinus Izauryjski nie były jednakże tym samym miastem. Tę błędną informację Ryszard zaczerpnął, oczywiście, z Hugona Floraceńskiego, ten z kolei wziął ją od Pawła Orozjusza, który pisze: „Traianus, ut quidam ferunt, apud Seleuciam Isauriae urbem profluvio uentris extinctus est” – *Historiarum adversum paganos*, VII, 12, 8. Próbując znaleźć odpowiedź na pytanie, dlaczego do takiej pomyłki na przestrzeni wieków doszło, można wskazać na to, co pisze Hieronim w swoim *Chronikonie*: „Trajanus morbo in Selinunte perit, sive, ut alibi scriptum reperimus, apud Seleuciam Isauriae profluvio ventris extinctus est [...]” – cyt. za: Jerome, *Chronicle*, http://www.tertullian.org/fathers/jerome_chronicle_03_part2.htm, 279 (dostęp: 17.12.2020).

³⁰ Miejscowość w starożytności leżąca w prowincji Cylicji (w pewnym okresie nazywaną też Izaurią), dziś Gazipaşa (południowo-wschodnia część Turcji, położona nad Morzem Śródziemnym).

³¹ Łac. *profluvio ventris*. Uważa się, że Trajan zmarł na dyzenterię, czyli ciężkie zapalenie jelit, objawiająca się ostrą biegunką.

³² Kwadrat Apologeta żył w II w. w Atenach. Wedle tradycji miał spotkać się z Hadrianem i przekazać mu swą *Apologię*, w której bronił wiary chrześcijańskiej. Wspominany jest w *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei.

³³ Arystydes z Aten, apologeta chrześcijański z II w. Jest wymieniany w *Historii kościelnej* Euzebiusza z Cezarei.

³⁴ Gajusz Minucjusz Fundanus, konsul w 107 r., następnie prokonsul Azji. Jest adresatem listu Hadriana w sprawie sądenia chrześcijan.

³⁵ Hadrian, po stłumieniu powstania żydowskiego z lat 132–135, postanowił odbudować Jerozolimę na wzór hellenistyczny. Miasto otrzymało wówczas łacińską nazwę *Colonia Aelia Capitolina*.

³⁶ Akwila z Synopy (II w.), tłumacz Biblii z języka hebrajskiego na grekę.

Rozdział III. O Antoniuszu Piusie

Następnie władzę objął przybrany przez Hadriana za syna Antoniusz Pius³⁷. Wtedy też życzliwie zwrócił się ku chrześcijanom filozof Justyn³⁸. Z upływem czasu Antoniusz stał się człowiekiem tak cichym, że słusznie nazywany jest Pobożnym³⁹. Nie dbał on o chwałę ani o to, co zewnętrzne. Do niego, poznawszy sprawiedliwość jego rządów, przysyłali swoich posłów Hindusi, Baktrowie⁴⁰ oraz Hirkanowie⁴¹. Antoniusz odszedł z tego świata w dwudziestym drugim roku swego panowania.

W czasie tym działali Galen, sławny medyk⁴², oraz Justyn, filozof i męczennik.

Rozdział IV. O Marku Aureliusz Antoniuszu

Marek Aureliusz Antoniusz, zasiadłszy na tronie, rządził dziewiętnaście lat i jedenaście miesięcy. Część swojej władzy przekazał Aureliuszowi Kommodusowi, swojemu krewniakowi⁴³. We dwóch zwyciężyli Partów.

W tym to burzliwym czasie rozpętało się czwarte prześladowanie chrześcijan. Po tym prześladowaniu nastąpiła straszliwa zaraza, która spustoszyła wiele prowincji, szczególnie Italię. Co gorsza, nie było wówczas żadnego odpocznienia od działań zbrojnych, jako że na całym wschodzie, a także w Illirii, Italii oraz Galii toczyły się kolejne wojny. Wskutek ataku choroby, którą Grecy nazywają apopleksją⁴⁴, uduł się Aureliusz Kommodus, kiedy wieszono go wraz z jego bratem wozem.

Gdy sytuacja w państwie uległa zmianie, Marek Antoniusz złagodził bardzo dotąd surowe prawa. W tym to czasie na ziemiach Kwadów⁴⁵, wojsko rzymskie otoczone zostało przez Markomanów⁴⁶, Kwadów, Wandalów⁴⁷, Sarmatów⁴⁸ i przez wszystkie prawie ludy germańskie⁴⁹. W obliczu więc zagrożenia ze strony wroga, a także dlatego że znalazła się w niebezpiecznym położeniu, stłoczona armia rzymska zaczęła się modlić, a ponieważ przyzywała imienia Chrystusa, otrzymała dar tak rzęsi-

³⁷ Hadrian adoptował go 25 lutego 138 r.

³⁸ Justyn Filozof (ok. 100–165), pisarz chrześcijański oraz męczennik.

³⁹ Łac. *pius* – pobożny.

⁴⁰ Kraina leżąca obecnie w północnej części Afganistanu. W starożytności uznawana za bardzo urodzajną.

⁴¹ Teren na południowym wybrzeżu Morza Kaspijskiego, słynący z żyzności. Dziś północna część Turkmenistanu.

⁴² Klaudiusz Galenus (ok. 130–200) lekarz rzymski greckiego pochodzenia. Był nadwornym medykiem Marka Aureliusza.

⁴³ Lucjusz Kommodus Werus (130–169), przybrany brat Marka Aureliusza, z którym sprawował władzę w cesarstwie w latach 161–169.

⁴⁴ Łac. *apoplexim*, niemniej u Hugona Floraceńskiego stoi *apoplexim*. Apopleksja to nagły wylew krwi do mózgu.

⁴⁵ Starożytny lud germański w omawianym czasie zajmował tereny obecnych wschodnich Czech.

⁴⁶ Plemię germańskie, które zainicjowało konflikt z cesarstwem rzymskim w 166 r. (tzw. wojny markomańskie).

⁴⁷ Lud wschodniogermański, który w okresie Marka Aureliusza zamieszkiwał teren Europy Środkowej.

⁴⁸ Plemię zamieszkujące tereny dolnego Dunaju.

⁴⁹ Mowa o wojnach markomańskich, które toczyły się między Cesarstwem Rzymskim a plemionami germańskimi w latach 167–180.

stego deszczu, że w zupełności odzyskała swe siły. Barbarzyńcy tymczasem, przestraszeni wzbierającymi rzekami, rzucili się do ucieczki.

W owym czasie najlepsze swoje lata przeżywali Hegezyp, historiograf⁵⁰, oraz Teodot, tłumacz⁵¹.

Wyprawiwszy się na ostatek do Pannonii, cesarz Marek Antoniusz umarł. Nastąpił po nim Lucjusz Aureliusz Kommodus, jego syn.

Rozdział V. O Aureliuszu Kommodusie

Aureliusz Kommodus panował lat trzynaście. Wiodąc życie hulaszcze, zabił wielu senatorów. Niecnota władcy ściągnęła też na miasto nieszczęście. Albowiem we Wzgórzu Kapitołińskie uderzył piorun, od czego spłonęła rzymska biblioteka.

W czasie panowania Aureliusza rozgorzała między chrześcijanami dyskusja na temat świętowania Paschy. Po obradach synodu w Cezarei Palestyńskiej⁵² postanowiono, że będzie ona obchodzona zawsze w dzień Pański.

Wreszcie obrzydły wszystkim Kommodus⁵³ zginął w domu westalek, uduszony sznurem.

Rozdział VI. O Heliuszu Pertynaksie

Heliusz Pertynaks, ustanowiony cesarzem przez senat, sprawował rządy przez sześć miesięcy. Wnet po ich upływie, wskutek knońki prawnika Juliana⁵⁴, został zamordowany w pałacu.

Rozdział VII. O Julianie

Julian panował przez siedem miesięcy. Zabito go w trakcie wojny domowej przy Moście Mulwijskim.

Rozkwitł za niego dziejopis Afrykańczyk⁵⁵.

Rozdział VIII. O Sewerze

Zamianowany cesarzem Sewer⁵⁶, człowiek z natury surowy, zmuszany do staczenia wielu bitew, rządził republiką ręką doprawdy twardą, ale z największym oddaniem. On zabił Pescenniusza⁵⁷, który dążył do tyranii w Egipcie i Azji; on to okiełznał

⁵⁰ Hegezyp był pisarzem wczesnochrześcijańskim z II w., jego pisma nie zachowały się. O jego osobie i twórczości wspomina Euzebiusz z Cezarei w *Historii kościelnej*.

⁵¹ Być może jest tu wspomniany Teodot z Bizancjum, który w II w. zapoczątkować miał herezję adopcjonizmu.

⁵² Synod ten odbył się w 195 r.

⁵³ Autor zastosował grę słów: „[...] Commodus, cunctis incommodus [...]”; przekład dosłowny (*commodus* znaczy „miły”): „[...] Miły, lecz wszystkim niemiły [...]”.

⁵⁴ Marek Didiusz Julian (ok. 133–193), senator rzymski, a po śmierci Pertynaksa przez kilka miesięcy cesarz.

⁵⁵ Sekstus Juliusz Afrykańczyk (ok. 160–240), historyk i autor *Kronik świata* oraz *Haftów*.

⁵⁶ Łac. *severus* oznacza surowy.

⁵⁷ Gajusz Pescenniusz Niger (ok. 140–194), namiestnik Dacji, a potem Syrii, obrany cesarzem w 193 r.

Judejczyków i Samarytan⁵⁸, natomiast Partów i Arabów pokonał⁵⁹. Zgładził ponadto Klodiusza Albinusa⁶⁰, który ogłosił się władcą w Galii, a także, stoczywszy wielkie walki, odzyskał wyspę Brytanię. On wzniecił również piąte z kolei prześladowanie chrześcijan. Zszedł z tego świata w Eborakum⁶¹, pozostawił synów Basianusa i Getę⁶².

Działal za jego rządów tłumacz Symmach⁶³.

Rozdział IX. O Aureliuszu Antoniuszu Basianusie

Aureliusz Antoniusz Basianus, syn Sewera, objąwszy władzę, panował przez lat siedem. Mniej niż ojciec powściągał on pożyteczność, jako że pojął za żonę swoją macochę⁶⁴.

Za jego panowania heretyk Symmach⁶⁵ głosił, że Chrystus począł się z nasienia Józefa oraz że zwyczajem żydowskim chrześcijanie winni stosować się do Prawa.

W końcu cesarz Aureliusz Antoniusz Basianus, wyruszywszy przeciwko Partom, pod Edessą został zamordowany. Po nim, wbrew woli senatu, władzę przejął Marek Makrynus, prefekt straży pałacowej⁶⁶.

Rozdział X. O Marku Makrynusie

Marek Makrynus zagarnął władzę po Antoniuszu, jednakże zaledwie w rok później został zabity.

Rozdział XI. O Marku Aureliuszu

Marek Aureliusz Antoniusz Gabal, zdobywszy władzę, w pamięci potomnych nie pozostawił po sobie nic innego, jak samą tylko nieprzyzwoitość. Został zgładzony wraz z matką⁶⁷, kiedy w Rzymie wybuchły rozruchy zbrojne.

Rozdział XII. O Aleksandrze Mammejuszu

Aleksander Mammejusz, objąwszy tron przy poparciu tak senatu, jak armii, przedsięwziął kampanię przeciwko Persom; zwyciężając, obalił króla perskiego Kserksesa⁶⁸.

---

⁵⁸ W 197 r. Żydzi i Samarytanie wszczęli postanie, które jednak szybko zostało stłumione.

⁵⁹ Wspomniana jest tu zapewne wojna pomiędzy cesarzem Sewerem a państwem Partów w latach 197–199.

⁶⁰ Klodiusz Albinus (ok. 150–197), namiestnik Brytanii, gdzie został obwołany cesarzem w 196 r.

⁶¹ Obecnie York w Anglii.

⁶² Synowie Sewera, Lucjusz Publiusz Septymianus Geta (189–212) i Marek Aureliusz Antoniusz Basianus, znany pod przydomkiem Karakalla (188–217), otrzymali za jego życia tytuły cesarów, a następnie augustów.

⁶³ Symmach, ebionita samarytański, żył na przełomie II i III w., tłumacz Biblii z języka hebrajskiego na język grecki – tekst oryginału traktował w swoim przekładzie z wielką swobodą.

⁶⁴ Mowa o Publii Fulwii Plautilli (zm. 212 r.).

⁶⁵ Można przypuszczać, że ten sam, co wspomniany wyżej; bywa określany jako „Symmachus interpres hereticus”.

⁶⁶ Marek Opelliusz Makrynus (ok. 164–218), prefekt pretorianów.

⁶⁷ Była nią Julia Soemias (ok. 180–222).

⁶⁸ Najprawdopodobniej chodzi o Ardaszira I, którego imię w języku greckim brzmiało Artakserks.

Matka zaś Aleksandra, Mammea⁶⁹, która była chrześcijanką, wystarała się, żeby móc słuchać Orygenesu⁷⁰. W tym to czasie śmierć męczeńską ponieśli w Rzymie Tyburcjusz i Walerian wraz z dziewicą Cecylią⁷¹.

Na ostatek, w Moguncji, Juliusz Wielki zabił Aleksandra⁷².

Rozdział XIII. O Juliuszu Wielkim

Skoro zatem Juliusz Wielki, który znany jest także jako Maksymin, został cesarzem, z powodu Mammei i chrześcijańskiej rodziny Aleksandra rozpętał prześladowanie kapłanów i wszystkich duchownych.

W trzecim roku jego panowania, kiedy przebywał w Akwilei, zamordował go tyran Pupien⁷³. Lecz także Pupien zgłodzony został w pałacu, kiedy wraz ze swoim bratem⁷⁴ Balbinem⁷⁵ przejął władzę.

Rozdział XIV. O Gordianie

Następnie wyniesiony do godności królewskiej został Gordian. Po tym zaś, jak z powodzeniem stoczył bój z Partami, w wyniku zmywy swoich stronników zginął nad Eufratem.

Wówczas to swoje lata świetności przeżywali: Afrykańczyk⁷⁶, najbardziej znany spośród pisarzy kościelnych, a także filozof Porfiriusz⁷⁷.

Rozdział XV. O Filipie i jego synu

Filip, którego nazywa się także Markiem Juliuszem, ustanowiony został władcą w roku dwieście trzydziestym siódmym od Wcielenia Pańskiego; rządził przez siedem lat. Zamianował on współrządcą swojego syna Filipa⁷⁸ i jako pierwszy spośród cesarzy rzymskich przyjął wiarę chrześcijańską. Jednak na skutek spisku Decjusza⁷⁹, obydwu imperatorów osaczono i zamordowano.

Rozdział XVI. O Decjuszu

Decjusz, po tym jak wziął w swoje ręce władzę w Rzymie, wydał, jako siódmy po Neronie, zgubny dekret dla wyniszczenia chrześcijan. Ale nie jesteśmy tu w stanie opowiedzieć, jak wielu wierzących pochłonęło owo okrutnie prześladowanie⁸⁰.

⁶⁹ Julia Mamaea (ok. 180–235).

⁷⁰ Udała się na wykłady Orygenesu do Aleksnadrii.

⁷¹ Wedle tradycji o męczeństwie św. Cecylii, Walerian był jej mężem, a Tyburcjusz jej szwagrem.

⁷² Bardziej znany jako Maksymin Trak (ok. 172–238).

⁷³ Marek Klodiusz Pupien (ok. 164–238), namiestnik, konsul, a w 238 r. cesarz.

⁷⁴ Łac. *fratre*. W rzeczywistości byli współrządcami, ale nie krewnymi.

⁷⁵ Balbin (ok. 178–238), arystokrata rzymski, namiestnik, a w 238 r. wraz z Pupieniem wybrany cesarzem.

⁷⁶ Tertulian (ok. 160–240) pochodził z Afryki Północnej, był pisarzem i teologiem chrześcijańskim.

⁷⁷ Porfiriusz (ok. 232–302) filozof neoplatoniski, komentator dzieł Arystotelesa, edytor dzieł Plotyna.

⁷⁸ Marek Juliusz Filip (ok. 237–249), cezarem został w 244 r., augustem natomiast w 247 r. Zabity po tym, jak Filip I Araba, jego ojciec, zwyciężony został pod Weroną w 249 r.

⁷⁹ Gajusz Kwintus Decjusz (ok. 200–251), w 249 r. obrany przez armię cesarzem.

⁸⁰ Trwało w latach 250–251.

Wówczas to swoją herezję szerzyć zaczął Nowacjan⁸¹: głosił, że nie należy włączać do grona pokutujących tych braci, którzy upadli w trakcie prześladowania.

Nie upłynęły jednakowoż dwa lata jego panowania, a Decjusz wraz ze swoim synem⁸² poległ w starciu z barbarzyńcami.

Rozdział XVII. O Gallusie Hostylianie

Gallus Hostylianus, przejąwszy władzę wspólnie ze swoim synem Woluzjanem⁸³, początkowo cieszył się wielkim poważaniem, ale później zaczął uciskać świętych mężów, którzy modlili się o pokój dla jego królestwa. W miarę zaś jak wzmagano się prześladowanie, szerzyła się również i kara za użytą wobec chrześcijan przemoc. Prawie nie dało się wówczas znaleźć prowincji rzymskiej, miasta czy domu, które nie zostałyby dotknięte zarazą. Obarczeni odpowiedzialnością za to nieszczęście Gallus i Woluzjan, po tym jak rozpoczęli wojnę domową przeciwko Emiliuszowi⁸⁴, który dążył do przewrotu, zostali zabici. A trzeciego miesiąca po wprowadzeniu swojego dyktatu zginął także Emiliusz.

Mniej więcej w tym czasie zmarł Orygenes⁸⁵.

Rozdział XVIII. O Walerianie i Galienie

Walerian okrzyknięty został cesarzem przez wojsko w Recji. Swoim współrządcą uczynił, ze względu pewnie na więzy krwi⁸⁶, Galiena.

Początkowo tak bardzo poważał Walerian świętych Bożych, że dom jego uważano za Boży przybytek. Lecz potem, zwiedziony przez jakiegoś maga⁸⁷, począł gardzić wiarą chrześcijan. Aż w końcu, jako ósmy po Neronie, rozporządził, żeby torturami przymuszać chrześcijan do bałwochwalstwa. Wszczęcie tegoż prześladowania nie uszło mu jednak bezkarnie. Niedługo bowiem po tym, jak rozkazał katować chrześcijan, wtargnęły na ziemie rzymskie rozprężone ludy barbarzyńskie, którym poluzowano cugle. Grecja i Macedonia, a także Pont i Azja zrujnowane zostały wskutek najazdu gockiego. Z kolei Germanie dotarli aż do Rawenny, Alamanowie wkroczyli do Galii, Kwadowie i Sarmaci spustoszyli Pannonię, Partowie zagarnęli zaś Mezopotamię. Postumus uzurpował sobie wówczas władzę nad Galami i dzierżył ją przez lat dziesięć⁸⁸, lecz w wyniku buntu swoich żołnierzy został na ostatek

⁸¹ Nowacjan (ok. 200–258), uważany za heretyka, antypapież w latach 251–258.

⁸² Kwintus Hereniusz Decjusz (ok. 227–251).

⁸³ Gajusz Gallus Woluzjan (ok. 230–253).

⁸⁴ Marek Emiliusz Emilianus (ok. 207–253), namiestnik w Mezji Górnej i Dolnej, w 253 r. obrany cesarzem.

⁸⁵ Orygenes zmarł w 254 r.

⁸⁶ Łac. *nomine*. Można doprecyzować, że Galien był synem Waleriana. Matką jego była natomiast Egnacja Maryniana (ok. 200–253).

⁸⁷ Zgodnie z informacjami podawanymi przez Euzebiusza z Cezarei (*Historia kościelna*, VII, 10) chodzi o Fulwiusza Makrianusa, zwanego Makrianusem Większym (zm. 261 r.), który był prefektem pretorianów oraz zwierzchnikiem magów egipskich. Skłaniał cesarza do prześladowania chrześcijan, ponieważ uważał, że sprzeciwiają się oni jego praktykom czarnoksięskim.

⁸⁸ Marek Kassjanus Latyniusz w latach 260–269 sprawował niezależnie od Rzymu władzę w ogłoszonym przez siebie cesarstwie galijskim, obejmującym teren Galii, Brytanii Hiszpanii.

zamordowany. W końcu Walerian, pojmany przez króla perskiego Szapura⁸⁹, dotąd ponosił karę, dokąd żył; a karą był haniebny obowiązek: kiedy król dosiadał konia, Walerian padał na ziemię, swymi plecami służąc mu za podnózek.

Galien, przerażony wielce tym, jak ziszcza się wyrok Boży, zrozumiawszy najważniejszą ze wszystkich spraw, rządząc już w pojedynkę, postępować zaczął łaskawiej i przywrócił Kościołom pokój, a natychmiast gniew Boży zamienił się w miłosierdzie. Pod Moguncją zabity został tyran Emilian, który szykował rebelię⁹⁰; i zamordowano Mariusza, który po śmierci Postumusa przejął władzę w Galii⁹¹; obalony został Wiktoryn, którego Galowie ogłosili cezarem⁹². A ponadto na Wschodzie pokonani zostali przez Odenata⁹³ Persowie, obroniono Syrię i odzyskano Mezopotamię.

Kiedy władca Galien umarł, następcą jego został Klaudiusz.

Rozdział XIX. O Klaudiuszu

Klaudiusz, mąż obrotny, a zarazem prawy w obyczajach, gdy ustanowiono go imperatorem, rozprawił się z Gotami, którzy od piętnastu już lat pustoszyli Illirię oraz Macedonię i doprowadzili tam do wielkiego rozlewu krwi. By upamiętnić to jego dokonanie, umieszczono w kurii złotą tarczę oraz pomnik, przedstawiający go jako jeźdźca.

W tymże czasie niejaki heretyk Paweł⁹⁴, myśląc o Chrystusie w sposób niegodny, rozgłaszał, że był On tylko ludzkiej natury i że miał początek ziemski.

Kiedy zaś cesarz Klaudiusz zmarł, wybrany został przez wojsko i zasiadł na tronie Kwintyllus⁹⁵, jego brat; lecz zgładzony w siódmym dniu swojego panowania, został pochowany.

Rozdział XX. O Aurelianie

Aurelian, człek nadzwyczaj biegły w sprawach wojskowych, przejąwszy władzę, w ciężkich walkach wytepił naród gocki, przywrócił Imperium Rzymskiemu jego dawne granice i podporządkował sobie Syrię, którą w całości odzyskał.

W tym czasie w Antiochii odbył się głośny synod⁹⁶, w czasie którego wykazano, że wzmiankowany wcześniej Paweł błędzi i go potępiono. A kiedy Paweł nie chciał wyjść z kościoła, wkroczył Aurelian i rozkazał, aby wyprowadziły Pawła strażę. Nie był wtedy bowiem jeszcze zwiedziony nikczemnymi radami, poprzez które

⁸⁹ Szapur I panował w Persji w latach 241–272.

⁹⁰ W 253 r. Emilian został obrany cesarzem w Mezji przez podległe sobie wojska, po czym ruszył na Rzym.

⁹¹ Wiemy, że Mariusz panował bardzo krótko w Galii w 269 r. Miał być z zawodu kowalem. Przyjmuje się, że zamordowali go jego zbuntowani żołnierze.

⁹² Marek Piawoniusz Wiktoryn panował w cesarstwie galijskim w latach 269–271.

⁹³ Septymiusz Odenat był władcą Palmyry. Zginął w 267 r., władzę po nim przejęła jego żona Zenobia.

⁹⁴ Paweł z Samosat (ok. 200–273), biskup Antiochii Syryjskiej, uznany za heretyka.

⁹⁵ Marek Klaudiusz Kwintyllus był bratem Klaudiusza Gockiego. Obwołany cesarzem, panował w 270 r.

⁹⁶ Synod ten odbył się w 269 r.

z upływem czasu odstąpił od swojego zacnego sposobu postępowania. A gdy Aurelian, do cna już zepsuty, przelewać jął krew pobożnych, za łaską Bożą zamordowano go między Konstantynopolem a Herakleą⁹⁷.

Po jego śmierci przez sześć miesięcy rządził Tacyt⁹⁸, a kiedy zgładzono go w Poncie, do władzy w Imperium Rzymskim doszedł Florian⁹⁹. Po trzech miesiącach swojego panowania zginął jednak w Tarsie.

Rozdział XXI. O Probusie

Następnie obrany na tron został Probus; wśród wielu walk starł wrogów Galów i wyzwolił ich, którzy od dawna uciskani byli przez barbarzyńców. Probus stoczył także dwie wojny domowe, jedną na Wschodzie, w której pokonał uzurpatora Saturnina¹⁰⁰, a drugą w Agryppinie¹⁰¹, w której rozprawił się z Prokulem¹⁰² i Bonozusem¹⁰³.

Co więcej: w owym czasie niejaki Manes¹⁰⁴, z pochodzenia Pers, człowiek ponadprzeciętnie inteligentny, ale w sposobie postępowania i w swoich obyczajach barbarzyński, nazwał siebie Parakletem. Od niego to bierze swój początek herezja manichejska. Manes twierdził, że istnieją dwie zasady: jedna miałaby być zasadą wszystkiego tego, co dobre, druga zaś – wszystkiego tego, co złe.

Wreszcie, w Sirmium¹⁰⁵, wskutek przewrotu wojskowego, cesarza Probusa zabito.

Rozdział XXII. O Karusie Narbońskim

Karus Narboński, posiadłszy władzę, sprawował rządy wspólnie ze swymi dwoma synami¹⁰⁶. Podążwszy na wojnę z Partami, zszedł z tego świata, rażony w obozie piorunem.

Numerian z kolei, który wraz z ojcem udał się na wojnę, został zgładzony wskutek podstępstwa swojego teścia Apera¹⁰⁷, kiedy powracał z wojny partyjskiej.

Rozdział XXIII. O Dioklecjanie i Maksymianie

Skoro zatem zginął Numerian, Dioklecjan, wybrany cesarzem przez wojsko w 276 r. od Wcielenia Pańskiego, panował lat niemal dwadzieścia. Objąwszy władzę,

⁹⁷ Położona nad Morzem Czarnym, na granicy Bitynii i Paflagonii.

⁹⁸ Marek Klaudiusz Tacyt (ok. 200–276), panował w latach 275–276.

⁹⁹ Marek Anniusz Florian (ok. 200–276), brat Tacyta, panował w 276 r.

¹⁰⁰ Gajusz Juliusz Saturnin (zm. 280/281), wódz rzymski, namiestnik Syrii, za panowania Probusa obwołany władcą na Wschodzie.

¹⁰¹ Obecna Kolonia.

¹⁰² Prokulus (zm. 281 r.), namiestnik-uzurpator Galli, wybrany na cesarza w Lyonie w czasie panowania Probusa.

¹⁰³ Bonozus (zm. 280 r.) służył jako dowódca rzymski na pograniczu rzymsko-germańskim. W 280 r. obwołął się cesarzem.

¹⁰⁴ Manes (ok. 216–276), twórca ruchu religijnego, który brał nazwę od jego imienia, manicheizmu.

¹⁰⁵ Sirmium, ważne miasto i twierdza cesarstwa rzymskiego w prowincji Pannonia, obecnie Sremska Mitrovica w Serbii.

¹⁰⁶ Mowa o Karynusi (25–285) i Numerianie (253–284).

¹⁰⁷ Ariusz Aper (zm. 284 r.), prefekt pretorianów, oddał Numerianowi za żonę swą córkę.

najpierw własnoręcznie zgładził Apera, zabójcę Numeriana, a potem w Dalmacji zamordował Karynusa, brata Numeriana.

W tym okresie, zebrawszy grupę wieśniaków, niebezpieczne rozruchy wszczykali w Galii Amandus i Eliandus¹⁰⁸. Dlatego Dioklecjan na cesarza wyznaczył Maksymiana Herkulesa¹⁰⁹ i skierował go do Galii, gdzie okazując żołnierską dzielność, z łatwością rozgromił oddział rolników. A stało się, że w trakcie tej właśnie wyprawy w pewnej miejscowości galijskiej, mianowicie w Agaunum¹¹⁰, będący pod zarządkiem wspomnianego Maksymiana legionieści tebańscy dobrowolnie oddali życie za Chrystusa¹¹¹.

Później zaś w dziewiętnastym roku rządów Dioklecjana, kiedy Kościół Boży coraz pomyślniej rozszerzał się i rozrastał na całej ziemi, rozpętała się niespodzianie burza prześladowania. A prześladowanie to tak wielce rozgorzało, że nie zatrzymała go nawet morskie otchłanie; i raz powzięta nienawiść nie przestała kipieć aż do siódmego roku panowania Konstantyna Wielkiego. W czas onej zawieruchy w samym tylko Rzymie zamęczonych zostało 17 tys. męczenników¹¹².

Lecz gdy to się działo, po wszystkich ziemiach Imperium Rzymskiego rozlegał się donośny krzyk cierpiących, a to dlatego że – podczas kiedy Karauzjusz¹¹³ w Brytanii, a Achilles w Egipcie¹¹⁴ wzniesli powstania – Afrykę najechali Pięcioszczepowcy¹¹⁵, Narses natomiast, król Persów¹¹⁶, nękał wojną Wschód. Przejęty taką opresją, Dioklecjan nadał dotychczasowemu cesarzowi Maksymianowi Herkulesowi godność augusta, Konstancjusza¹¹⁷ zaś i Maksymiana Galeriusza¹¹⁸ ustanowił cesarzami.

Potem, wskutek zasadzki zastawionej nań przez jego towarzysza Allektusa¹¹⁹, zabity został Karauzjusz, z kolei Allektus zamordowany został przez swojego

¹⁰⁸ Są uznawani za przywódców ruchu tzw. bagaudów.

¹⁰⁹ Marek Aureliusz Maksymianus, inaczej zwany Maksymianem Herkulesem (ok. 250–310), jeden z członków pierwszej tetrarchii, obok Dioklecjana, Konstancjusza Chlorusa i Galeriusza.

¹¹⁰ W starożytności kolonia rzymska nad Jeziorem Genewskim, obecnie miejscowość Saint-Maurice w Szwajcarii.

¹¹¹ Legionieści ci odmówili, co im zostało rozkazane, uczczenia wizerunku cesarza i złożenia ofiar bogom pogańskim. Wydarzenia datuje się na lata między 286 a 291 r.

¹¹² Te wielka prześladowania zaczęły się w 303 r., ustały natomiast w 311 r., kiedy Waleriusz wydał słynny edykt tolerancyjny. Według różnych autorów liczba zamęczonych w czasie tych prześladowań była rzeczywiście bardzo duża.

¹¹³ Karauzjusz (zm. 293 r.), wysokiej rangi oficer w armii Maksymiana Herkulesa, na przełomie 286 i 287 r. ogłosił się władcą Brytanii. Panował tam do 293 r.

¹¹⁴ Dioklecjan wyruszył do Egiptu i najpierw stłumił rebelię w Tebaidzie, a potem obległ Aleksandrię, której po śmierci uzurpatora bronił jego następcę, Aureliusz Achilles (zm. 298 r.).

¹¹⁵ Łac. *Quinquagentiani*. Konfederacja plemion mauretańskich w północnej Afryce. Na przełomie 297 i 298 r. pokonał ich Maksymian Herkulijski, współwładca Dioklecjana.

¹¹⁶ Narses (ok. 230–303) był władcą Persji w latach 293–303.

¹¹⁷ Gajusz Flawiusz Konstancjusz, znany jako Konstancjusz I Chlorus (ok. 250–306). Uczestnik tetrarchii, od 293 r. jako cesarz, a od 305 r. jako august.

¹¹⁸ Gajusz Galeriusz Maksymianus (ok. 250–311), od 293 r. sprawował władzę na Wschodzie w ramach tetrarchii najpierw jako cesarz, a od 305 r. jako august.

¹¹⁹ Uzurpator w Brytanii i północnej Galii w latach 293–296.

prefekta Asklepiodotosa¹²⁰. Następnie cesarz Konstancjusz zwyciężył Alemanów, którzy sami wnieśli rozruchy, a august Maksymian pobił Pięcioszczepowców. Z kolei Dioklecjan w Aleksandrii zabił Achillesa, a Maksymian Galeriusz, dwukrotnie starszy się walce z Narsesem, także za trzecim razem uchronił z pola bitwy zwyciężony. Lecz jeszcze raz przystąpiwszy do wroga, pokonał go swoimi potężnymi siłami.

Następnie Dioklecjan skłonił Maksymiana, choć zrazu był ów temu niechętny, aby wraz z nim zrezygnował z urzędu; czyniąc w ten sposób, zastąpieni przez młodszych, mieli obydwaj zestarzeć się jako mężowie niepełniący żadnych funkcji publicznych. Tak więc w oznaczonym dniu Dioklecjan w Nikomedii, a Maksymian w Mediolanie złożyli purpurę¹²¹.

Wówczas to Galeriusz Maksymian oraz Konstancjusz, zostawszy augustami, jako pierwsi podzielili Imperium Rzymskie na dwie części, mianowicie wschodnią i zachodnią; Galeriusz Maksymian objął Ilirię, Azję oraz prowincje wschodnie, Konstancjusz natomiast Galię i Hiszpanię. Maksymian przystąpił wtedy do sromotnego prześladowania chrześcijan. Konstancjusz tymczasem działał łagodniej, czcili Chrystusa otaczając szacunkiem. Dlatego też, za przyczyną łaski Bożej, wszyscy wymienieni wcześniej tyrani upadli. Albowiem Konstancjusz, kiedy nie był jeszcze cesarzem, w Marsylii zamordował Herkulesa Maksymiana, który pragnął podówczas po raz wtóry zdobyć władzę, od której wcześniej odstąpił. Cezara Sewera¹²² wysłał natomiast august Galeriusz wraz z wojskiem do Italii, aby oblegał miasto Rzym; lecz skutek zмовy swoich żołnierzy zdradzony i opuszczony, Sewer zgłodzony został w Rawennie. A wreszcie w Solinie¹²³ – po tym, jak zrzekł się godności władcy, co zostało już powiedziane – umarł i Dioklecjan.

Wreszcie Konstancjusz, rządcą o niespożytej werwie, zwyciężając w Eborakum¹²⁴, w piętnastym roku swojego panowania, Licyniusza¹²⁵ zamianował cesarzem Hiszpanii¹²⁶, Konstancyntyna zaś swojego syna¹²⁷ cesarzem Galii.

* * *

Tu kończy się księga siódma, zaczyna natomiast ósma.

---

¹²⁰ Prefekt pretorian, służył za Aureliana, Probusa i Dioklecjana. Był konsulem w 292 r. Przywrócił panowanie rzymskie w Brytanii po czasie uzurpatorów, Karauzjusza i Achillesa.

¹²¹ Stało się to 1 maja 305 r.

¹²² Flawiusz Waleriusz Sewer, czyli Sewer II (zm. 307 r.), panował najpierw jako cesarz, a potem jako august.

¹²³ Solin uchodzi za miejsce narodzin Domicjana, obecnie jest to dzielnica Splitu. Niektóre przekazy podają, że miejscem śmierci Domicjana miał być Split, gdzie w czasie swego panowania wznosił pałac.

¹²⁴ Dzisiejszy York.

¹²⁵ Flawiusz Galeriusz Licyniusz (ok. 260–325), od 306 r. członek tetrarchii jako cesarz na Wschodzie.

¹²⁶ W świetle obecnych danych od 308 r. był augustem nad Tracją, Ilirią i Pannonią.

¹²⁷ Gajusz Flawiusz Waleriusz Konstancjusz, znany jako Konstancyntyn I Wielki (ok. 272–337), od 306 r. panował w ramach tetrarchii. W okresie swego panowania objął pełną władzę w całym cesarstwie.

BIBLIOGRAFIA

- Barker L.K., *Ivo of Chartres and the Anglo-Norman cultural tradition*, w: M. Chibnall (red.), *Proceedings of the Battle Conference 1990* (seria: *Anglo-Norman Studies*, t. 13), Woodbridge 1991, 15–33.
- Becker A., *Hugo (auch H. v. S. Maria), Mönch in Fleury-sur-Loire*, w: W. Kasper (red.), *Lexikon für Theologie und Kirche*, t. 5, Freiburg 1996, k. 514.
- Bourgain P., *Hugo von Fleury (H. v. S. Maria)*, w: *Lexikon des Mittelalters*, t. 5, Munich 1991, 171.
- Chenesseau G., *L'abbaye de Fleury à Saint-Benoît-sur-Loire*, Paris 1933.
- Constable G., *Forgery and Plagiarism in the Middle Ages*, „Archiv für Diplomatik, Schriftgeschichte, Siegel- und Wappenkunde” 29 (1983), 1–41.
- Healy P., *The Chronicle of Hugh of Flavigny: Reform and the Investiture Contest in the Late Eleventh Century* (seria: *Church, Faith and Culture in the Medieval West*), Routledge 2006.
- Hugh of Fleury, *Christian-Muslim Relations. A Bibliographical History (1050–1200)*, t. 3 (seria: *The History of Christian-Muslim Relations*, t. 15), D. Thomas, A. Mallett (red.), Leiden 2011, 341–350.
- Hugo van Fleury, *Historia ecclesiastica, editio altera: kritische teksteditie*, L.M. de Ruiter (wyd.), Groningen 2016.
- Libéra A. de, *Od lektury do parafrazy: uwagi o cytacie w średniowieczu*, tłum. W. Maczkowski, „Pamiętnik Literacki” 79 (1988) 2, 341.
- Libowski Ł., Wilk P., *Ryszarda ze Świętego Wiktora „Poczet cesarzy rzymskich od Oktawiana do Trajana”, czyli przekład księgi szóstej z pierwszej części jego „Libri exceptionum”*, „Łódzkie Studia Teologiczne” 30 (2021) 1, 63–83.
- Liere F. van, *Hugo van Fleury's Geschiedbeschouwing in zijn politieke tractaat De Regia Potestate et Sacerdotali Dignitate*, „Groniek” 110 (1990), 25–34.
- McGill S., *Plagiarism in Latin Literature*, Cambridge 2012.
- Mersman F., *Hugh of Fleury*, w: *The Catholic Encyclopedia*, t. 7, New York 1910, <https://www.newadvent.org/cathen/07519b.htm> (dostęp: 18.12.2020).
- Pawlak W., „O pewnym sposobie naszych literatów, że przy niewielkim czytaniu mogą się łatwo wielkimi erudydami pokazać”. *Kompedia jako źródło erudycji humanistycznej*, w: *Staropolskie kompedia wedy, M. Dacka-Górzyńska, J. Partyka* (red.), Warszawa 2009, 45–72.
- Prete K.A. Lo, *Adela of Blois. Countess and Lord (c. 1067–1137)*, Dublin 2007.
- Richard de Saint-Victor, *Liber exceptionum* (seria: *Textes Philosophiques du Moyen Age*, t. 5), J. Châtillon (wyd.), Paris 1958.
- Ruszar J.M., *Cywilizacja rzymska w twórczości Zbigniewa Herberta*, Warszawa 2013 (mps – dostępny online: http://naukairozwoj.uksw.edu.pl/sites/default/files/01%20J%20M%20Ruszar%20Cywilizacja%20rzymska%20pdf%20dla%20UKSW_2.pdf [dostęp: 08.01.2021]).
- Sawa R., *Plagiat*, w: E. Gigilewicz (red.), *Encyklopedia katolicka*, t. 15, Lublin 2011, k. 786–787.
- Schrödl K. von, *Fleury*, tłum. F.S., w: M. Nowodworski (red.), *Encyklopedia kościelna*, t. 5, Warszawa 1874, https://pl.wikisource.org/wiki/Encyklopedia_Ko%C5%9Bcielna/Fleury_opactwo (dostęp: 08.01.2021).
- Tabakowska E., *Świat przedstawiony, czyli „who is who” (i „what is what”)*, w: taż, *Tłumacząc się z tłumaczenia*, Kraków 2009, 46–64.
- Vidier A., *L'Historiographie à Saint-Benoît-sur-Loire et les miracles de Saint Benoît*, Paris 1965.
- Vonier A., *Abbey of Fleury*, w: *The Catholic Encyclopedia*, t. 6, New York 1909, <http://www.newadvent.org/cathen/06102c.htm> (dostęp: 08.01.2021).
- Voragine J. de, *Legenda na dzień św. Cecylii [w wyborze] – 22 listopada*, w: tenże, *Złota legenda (wybór)*, tłum. J. Pleziowa, wyboru dokonał, wstępem, przypisami i posłowiem opatrzył M. Plezia, Warszawa 2000, 537–541.

**RICHARD OF SAINT VICTOR'S
THE SET OF ROMAN EMPERORS
FROM TRAJAN TO CONSTANTINE THE GREAT,
I.E. THE POLISH TRANSLATION
OF THE SEVENTH BOOK FROM THE FIRST PART OF HIS
LIBER EXCEPTIONUM**

Summary

This article presents to the reader the first Polish translation of the seventh book about successive Roman emperors from Trajan to Constantine the Great from the first part of *Liber exceptionum* by Richard of Saint Victor, one of the main representatives of the Victorine school operating in the 12th century in Saint Victor's Abbey in Paris. The text of the translation is a continuation of the Richard's *The set of Roman emperors from Octavian to Trajan*, already available in Polish (Ł. Libowski, P. Wilk, *Richard of Saint Victor's "The set of Roman emperors from Octavian to Trajan"*, i.e. the polish translation of the sixth book from the first part of his "*Liber exceptionum*", „Łódzkie Studia Teologiczne” 30 (2021) 1, p. 63–83). The translation with annotations was preceded by an introduction in which Richard's dependence on Hugh of Fleury and his *Historia ecclesiastica* was briefly discussed.

Key words: Victorians, Richard of Saint Victor, *Liber exceptionum*, historiography, Roman emperors, Hugh of Fleury

Nota o Autorach

Łukasz LIBOWSKI – prezbiter diecezji opolskiej; mgr teologii (UO, 2013), lic. filozofii (KUL, 2018), lic. filologii klasycznej (KUL, 2020); obecnie student studiów magisterskich filologii klasycznej w Instytucie Literaturoznawstwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz doktorant w Katedrze Historii Filozofii Starożytnej i Średniowiecznej w Instytucie Filozofii tej uczelni; w ramach pracy magisterskiej tłumaczyć będzie *De institutione novitiorum* Hugona ze Świętego Wiktora, natomiast jako rozprawę doktorską przygotowuje edycję krytyczną pierwszych dwóch ksiąg komentarza Marsyliusza z Inghen do *Metafizyki* Arystotelesa.
Kontakt e-mail: lukasz.libowski@gmail.com

Piotr WILK – prezbiter diecezji sandomierskiej; mgr teologii (KUL, 2016), lic. filologii klasycznej (KUL, 2020); obecnie student studiów magisterskich filologii klasycznej w Instytucie Literaturoznawstwa Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II oraz słuchacz w Teologicznym Studium Licencyjnym w Instytucie Nauk Teologicznych tej uczelni – kierunek: patrologia; w ramach pracy magisterskiej tłumaczyć będzie *De regibus apostaticis* Licyfera z Cagliari.
Kontakt e-mail: piotr1705@op.pl